

Адчуць цяпло стагоддзяў

Ёсць людзі, жыццё якіх убірае ў сябе цэлыя гістарычныя пласты, нават эпохі. Да такіх адносіцца і Алесь Ануфрыевіч Савіцкі. Юнацтва, апаленае вайной, партызанскі атрад «Бальшавік» на Полаччыне, дзе юнак быў камандзірам падрыўной групы... У радах Чырвонай арміі Савіцкі прайшоў да Берліна, быў тройчы паранены. За баявыя заслугі ўзнагароджаны салдацкім ордэнам Славы... Ганаровы грамадзянін Полацка, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі, аўтар дзясяткаў раманаў, аповесцей і апавяданняў, ветэран і сёння ў страі, актыўна ўдзельнічае ў грамадскім жыцці краіны. Сваю размову з выдатным земляком на беразе роднай для іх абодвух Дзвіны прапанаваў да друку нашаму часопісу вядомы беларускі пісьменнік Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.

— **А**лесь Ануфрыевіч, для мяне гэта з дзяцінства самае любімае месца. Памятаю, як яшчэ хлопчыкам прыходзіў сюды на беразе Палаты. Падыходзіў да гэтага вусця, да Дзвіны, якая раптам раскрывалася так шырока-шырока, і глядзеў на той жа Сафійскі сабор, знізу, а з горада калі прыходзіш на гэтую выспу, падымаешся, таксама гэтае месца відаць, дзе маленькая вірлівая Палата ўпадае ў шырокую паўнаводную Дзвіну. Я думаю, што гэтае месца для кожнага палачаніна нейкае незвычайнае.

— Не толькі незвычайнае, а, я сказаў бы, знакавае. Памятаю, у 1948 годзе, калі ў рэдакцыі полацкай абласной газеты былі мітрэнгі і трэба было адпачыць, я ішоў на бераг Дзвіны, сюды, каля Сафіі, сядзеў на гэтым месцы... Вада Палаты такая трошкі тарфяная, жаўцейшая, і ў гэтай плыні Дзвіны аж да самага паваротку туды, у бок Экімані, яна паступова расплываецца, расплываецца. Так вось і людскія лёсы ў вялікую раку жыцця выліваюцца, зліваюцца і яднаюць гэтую раку, якая потым робіцца ракой кожнага чалавека, яго ўласнай жыццёвай дарогай.

— Вось Вы гаворыце 1948 год. Гэта год майго нараджэння... З таго часу змянілася вельмі многае, не змянілася толькі адно — не змяніліся воды Дзвіны шырокія, не змянілася Палата. Але столькі падзей за гэты час адбылося на

нашай памяці, а на Вашай памяці яшчэ больш, у Полацку.

— Не змянілася сама геаграфія гэтага замчышча і берагоў Палаты. Як яна ўпадала тут, каля замчышча, на заходнім беразе, схіле гэтага замчышча, так яно і асталося. Але паглядзі, як памянялася замчышча. Гэта цяпер праз Палату на Запалоцце вядзе вісячы мост. А ў гады майго маленства ніякага такога моста не было. Правы бераг Палаты быў звычайна ў лазняках, там віры, а па левым беразе, аж да Чырвонага моста, па сцэжцы можна было дайсці да Дзвіны. Гэта былі харошыя лугавіны. Там яшчэ ў маленстве сваім я выганяў з нашага трэцяга Стралецкага завулка карову, бацька гадаваў, і там яшчэ было тры каровы ў Стралецкім завулку. І яны пасвіліся тут, на левым беразе Палаты, каля Чырвонага моста.

Тады, калі ты нарадзіўся, вось гэтага вялізнага каменя, граніта, такога прыгожага, чырвонага, які якраз насупраць уваходу ў Сафію, не было.

— Гэта Вы пра Барысаў камень?

— Так. Ён ляжаў у Дзвіне, насупраць экіманскага бору. Трошкі-трошкі яшчэ пасярэдзіне. І я памятаю, як я на чоўне сваім, адвёзшы бацьку ў Экімань, пад'язджаў да гэтага каменя, швартаваў на ім, як кажуць, човен і вудзіў рыбу. Там былі высечаны словы: «Памажы, Божа, рабу твайму Барысу». І зараз гэты камень падняты адтуль і ляжыць тут, на беразе Дзвіны, на высокім замчышчы. Якраз трошкі ніжэй, там, дзе крыніца б'е з гэтага замчышча. Як, як яна прабіла сюды дарогу? Гэта загадкавая рэч. Памянялася не толькі гэта. Тады я глядзеў за экіманскі бор на левы бераг Дзвіны і там, каля саснякоў, не было гэтага Кургана Славы, і вечнага агню не было...

— Вось Вы ўгадалі Курган Бессмяротнасці ў Полацку. Самае дзіўнае, калі я працаваў у Полацку на заводзе шкловалакна, мне было 19 гадоў, і я насыпаў яго, таму што нас з завода пасылалі рабіць добраўпарадкаванне. Гэта быў 1967 год, красавік. А 3 ліпеня, у Дзень вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, гэты Курган урачыста адкрывалі. Я тады ўжо быў су-

Алесь
САВИЦКІ

Навум
ГАЛЬПЯРОВІЧ

працоўнікам полацкай газеты і пісаў рэпартаж пра гэтую падзею...

– Вось слухаю цябе і раптам падумаў: гэта гаворыш ты, чалавек з вопытам, за плячыма якога не адзін дзясятка гадоў, добрая літаратура, добрыя вершы. А каб Дзвіна магла гаварыць? Каб магла гаварыць Палата, што б яны расказалі? І, між іншым, я падумаў, што Купала некалі мудра вызначыў шлях мастака: «Сэрцаў мільёнаў падслухаць біцця». Вось, падслухаць. Відаць, задача падслухаць голас зямлі, голас роднай Дзвіны, роднай Палаты, пачуць, узнавіць яго і пакласці на паперу ў радках, дзе была б занатавана вось гэта наша гісторыя. Ад таго часу, як, магчыма, Еўфрасіння Полацкая, адпраўляючыся ў сваю Спаса-Еўфрасіннеўскую царкву, што тады толькі пачынала будавацца, таксама стаяла на гэтым беразе. Тым больш што яна пачынала сваю асветніцкую работу тут, у Сафійскім саборы.

– Так. А бібліятэка Сафійскага сабора – яна па сёння не знойдзена, але лічыцца помнікам сусветнага значэння, таму што ўсё пачыналася менавіта з тых першых кніжак. І вось, Алесь Ануфрыевіч, зноў, калі вярнуцца да таго ж берага Дзвіны, на якім стаяў малады Францыск Скарына, сын полацкага купца Лукі...

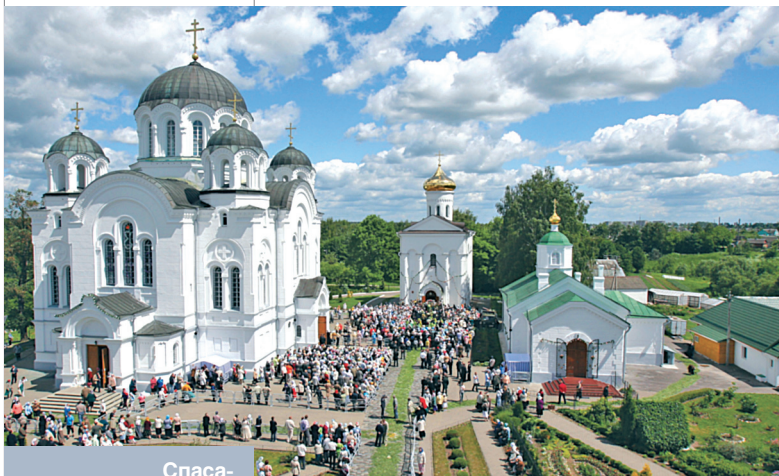
– Ён тады, мабыць, і не мог сабе ўявіць, Францыск Скарына, што пройдуць гады, на левым беразе Дзвіны паўстане Курган Бессмяротнасці, а на правым – насупраць гэтага Кургана, бронзавы помнік гвардзейцам. Іх было амаль два з паловай дзясяткі, і ў 1944 годзе, калі вызваляўся Полацк, яны захапілі пераправу і да апошняга патрона біліся там, забяспечваючы падыход асноўных войскаў. Не думаў тады Скарына, што тут у бронзе паўстануць яго нашчадкі, якія будуць бараніць гэту зямлю і будуць згадваць яго, Скарыну. І будуць маліцца на яго кнігі і гаварыць, што ён пракладаў дарогу да ўсведамлення сваёй еднасці з гэтай Дзвіной, з гэтай зямлёй, з гэтай Сафіяй і з гэтым бацькоўскім краем, які мы называем Айчынай.

– І вось тут, на беразе Дзвіны, у келлі Сімяон Полацкі пісаў свае першыя вершы і ніколі не думаў, што ў далёкай Маскве, куды яго паклікаў цар Аляксей Міхайлавіч, ён будзе сумаваць па родным

Полацку, і ён, настаўнік царскіх дзяцей, будзе ўслаўляць тую ж Полацкую зямлю і назаўсёды назавецца Сімяонам Полацкім.

– Так, ён увайшоў у гісторыю, гэтаксама, як Іван Грозны, які загадаў насыпаць вал, абарончы вал, што пачынаецца адтуль, ад дарогі да Сафіі, і ідзе сюды, якраз да Чырвонага моста, упіраецца ў бераг Палаты. Колькі гадоў мінула, якія гады прамінулі пасля таго, як быў насыпаны гэты вал Івана Грознага, а стаіць да гэтага часу.

– Памятаю, як некалькі гадоў таму мы падымаліся, мінуўшы гэты Чырвоны мост, па пакрыскай сцежцы на вал, і там, за валам, бачылі той дамок, тую хатку, якая звязана з Вашым дзяцінствам, з Вашай маладосцю...

Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр у Полацку

– Мяне тады здзівіла, што хата гэта стаіць і зараз, разумееш, толькі выраслі гэтыя вялізныя клёны, ясені і неяк павузел тая вуліца, астаўся толькі вал Івана Грознага велічны. І я падумаў: у якія гады рабілася гэтае насыпанне, але нават і сёння найноўшы танк не ўзбярэцца з вуліцы Фрунзе на схіл вала Івана Грознага, відаць, вельмі вялікі вугал схілу. Вось мы мінулі гэтую хату, дакрануўся я да весніц, пастаяў, падумаў. Падумаў, які ўсё-такі хуткаплынны час і як мала адведзена чалавеку гэтых гадоў у жыцці, а ён абмінае яго, абмінае. Я быў сведкам таго, як буралі на плошчы помнік салдатам 1812 года. Гэта быў выдатны, прыгожы помнік, а летась мы хадзілі туды да яго, адноўленага.

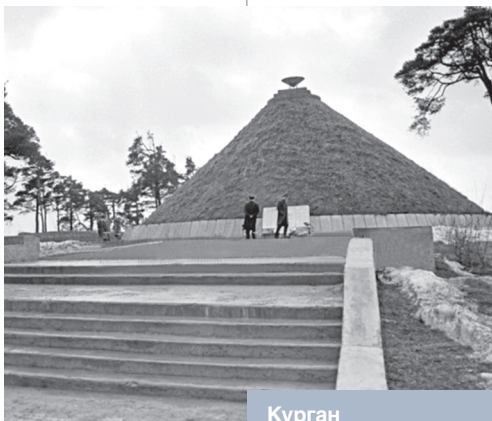
– Ён паўстаў, аднавіўся гэты помнік па волі людской... Вось гэта полацкая гісторыя, гэтыя полацкія рэчы, якія

звязаны з людзьмі, з канкрэтнымі і з гістарычнымі асобамі, яны пераплятаюцца і ствараюць моцнае, хвалючае ўражанне прыналежнасці да вечнасці, бо Полацк вечны. Дасць Бог, ён будзе стаяць яшчэ доўгія і доўгія гады. 1150 гадоў – гэта цэлая эпоха, цэлая гісторыя ўвогуле Беларусі, дзяржавы, многіх людзей. Мы сведкі гэтай гісторыі на дастаткова маленькім адрэзку ў параўнанні з узростам горада.

– Гісторыя Полацка – гэта вялікая гісторыя, і невыпадкава ён – першы горад, які назвалі культурнай сталіцай зямлі беларускай. Ёсць, напэўна, неразгаданы яшчэ закон існавання чалавецтва на зямлі. Тая інтэлектуальная энергія, якую назапашвае чалавек за сваё жыццё, відаць, бясследна не знікае. Яна асядае тут, у гэтай зямлі, у гэтых будынках, у гэтым паветры, калі хочаш. У гэтых дрэвах, у гэтых вуліцах, у гэтых збудаваннях. Скажы, каб вось нашы папярэднікі, пачынаючы ад Еўфрасінні Полацкай, не пакінулі нам такое вялізнае інтэлектуальнае багацце, якое сёння ляжыць непадуладным гранітам, гранітам велічы волатаў духу ў падмурку, у інтэлектуальным падмурку нашай дзяржавы, хіба было б грамадства сённяшняе такім, якім яно ёсць зараз? Полацк у гэтым плане невыпадкава – бацька беларускіх гарадоў.

– У свой час, я памятаю, калі не так часта пісалася пра Полацк і любое ўпамінанне Полацка выклікала ў мясцовых людзей вялікую цікавасць, была Ваша кніжка «Жанчына» пра полацкі завод шкловалакна. За гэтай кніжкай проста ганяліся людзі, бо яны ж – героі гэтага твора, бо гэта Полацк, бо гэта завод. Як пісаўся раман?

– Я быў тады студэнтам Маскоўскага літаратурнага інстытута. Звычайна, у летні час, мы раз'язджаліся па краіне з камандзіроўкамі ад часопіса «Огонёк» ці газет «Труд», «Известия»... І ў мяне была камандзіроўка сюды, у Полацк. Чаму не выка-

Курган
Бессмяротнасці
ў Полацку. 1967 год

рыстаць такую мажлівасць і не паехаць да мамы па камандзіроўцы, выдадзенай салідным маскоўскім выданнем? Я прыйшоў на завод і там у вестыбюлі ўбачыў на сцяне вялізную аб'яву, што сёння ў 12 гадзін у чырвоным кутку адбудзецца таварыскі суд над аператарам цэха электрапечы Валянцінай Ш. А мне якраз трэба было напісаць нарыс пра выхаванне рабочай моладзі, разумееш. І я прыйшоў на гэты суд. Пасядзеў, паслухаў, што гаварыла гэтая жанчына. Назаўтра я зноў пайшоў на завод, знайшоў майстра, спытаў, дзе Валянціна. Кажуць, што яна сёння не выйшла. Дастаў я яе адрас, яна жыла ў Грамах, каля Валоўяга азярка. Знайшоў яе там, кватэры яна не мела. Якраз бульбу выбірала – гаспадыні дапамагала. І я, канечне, пінжак скінуў, дапамог. Папрацавалі, потым пілі чай на тэрасцы. І яна расказала мне ўсю гісторыю свайго жыцця і пра тое, што прывяло яе на таварыскі суд. А прывяло яе туды, на гэты таварыскі суд, вялікае каханне да прыгожага хлопца Міхася.

І так пачаў складацца раман. Вельмі цікавая гісторыя, і лёс у гэтай кніжцы быў, я павінен сказаць, дай Бог кожнай кніжцы, кожнаму пісьменніку. Яна была перакладзена на рускую мову і выйшла статысячным тыражом: нават на тыя часы гэта быў вялікі тыраж. Яе пераклалі і на ўзбекскую мову. Праблемы выхавання заводскай моладзі, праблемы працы на заводзе, яны былі вельмі актуальныя.

– І вось тут якраз тое, пра што казаў наш славуты Янка Купала: **разуменне народнага жыцця, разуменне лёсаў людзей... Менавіта гэта заўсёды выклікала ў людзей павагу да пісьменніка, выклікала ў іх жаданне чытаць тое, чаго, часам, не хапае сёння.**

– У свой час, я помню, наша выдавецтва «Беларусь» патрабавала ад пісьменнікаў перспектывны план на пяць гадоў. Я толькі што прыехаў з Масквы, зайшоў у Саюз, а тады кансультантам быў пісьменнік Тарас Хадкевіч, які напісаў выдатныя кнігі. Ён паглядзеў, у плане ў мяне стаяла «Песня Дзвіны». Ён кажа: «Слухай, гэта ты столькі хочаш напісаць? А вось гэта прыгожы загаловак – «Песня Дзвіны». Я гавару: «Слухай, Тарас Канстанцінавіч, дарагі, бяры, бяры загаловак і пішы». І ты знаеш, вось смех смехам, а ён напісаў раман «Песня

Дзвіны». Калі ён памёр, Анатоль Астрэйка напісаў кароткія чатыры радкі, якія сёння на магіле Тараса Хадкевіча на помніку адбіты на чырвоным мармуры:

*Ты сэрца нам сваё пакінуў
як подых ішчасця і вясны.
Ты так любіў сваё Падзвінне,
што сам стаў песняю Дзвіны.*

— **Вось Вы гаворыце пра Тараса Канстанцінавіча Хадкевіча. Я многа разоў бываў у яго роднай вёсцы Шайцерава Верхнядзвінскага раёна. А ці ведаеце Вы, што Уладзімір Казіміравіч Петрашкевіч, старшыня тамтэйшага шайцераўскага калгаса, стаў потым дырэктарам полацкай друкарні. Разумеете, зноў вось як быццам гэтыя палатоўскія віры, што круцяцца, круцяцца і ўцягваюць у сваю арбіту... Так і Полацк уцягвае ў сваю арбіту лёсы людзей, бо вакол гэтай Дзвіны, гэтай Палаты столькі ўсяго цікавага.**

— І выдатны паэт Полаччыны Пятрусь Броўка некалі напісаў: «Лясы наддзвінскія, лясы, не знаю большае красы...»

— **Так, Полацкая зямля, такая некалі неўрадлівая для хлебарабаў, ва ўсе часы была ўрадлівая на творцаў, урадлівая на паэтаў, на мастакоў, на акцёраў. Мы з Вамі ездзілі па гэтых мясцінах, па мясцінах Вашай партызанскай маладосці. І вось, ці памятаеце выступленне ў Варонічах, у школе?**

— Гэта школа, якую збудаваў пасля вайны ў Варонічах і стаў яе першым дырэктарам камісар нашага партызанскага атрада «Бальшавік» Іван Іванавіч Стрыкеў. Ён адразу пасля вызвалення ў 1945 годзе застаўся працаваць у райкаме загадчыкам аддзела прапаганды. Потым знайшлася яго сям'я, там было чацвёра дзяцей, якая перажыла ўсё ліхалецце, усю вайну. І ён прыняў прапанову райкама і паехаў у Варонічы, стаў дырэктарам гэтай школы. Пабудаваў там сабе хату. Ён вельмі многа ў гэтай школе зрабіў для таго, каб уславіць мужнасць партызан менавіта Прыдзвінскага краю. Там былі сабраны матэрыялы для Кутка народнай славы (і чыпер ён там ёсць), цікавыя матэрыялы. Так што дзе ні закранеш вось гэтае Падзвінне і тое, што вакол Полацка, так сказаць, то нібыта нейкая магутная цэнтрабежная сіла ўцягвала сюды інтэлектуальную энергію, і яна потым ася-

дала. І працоўную энергію таксама. Побач непадалёк, за нафтаперапрацоўчым заводам за рэчкаю Ушача, былы калгас «Партызан». Там першым Героем Сацыялістычнай Працы стала звенная па льну Раіса Нічыпараўна Пятроўская. Пасля таго, як быў апублікаваны ўказ аб узнагароджанні, я прыехаў туды ў Пятроўцы. Тарас Канстанцінавіч Хадкевіч таксама прыехаў, каб напісаць нарыс. І ён мне сказаў: «Братка, пішы, пішы, пішы». Самае дзіўнае, што гераіняй маёй кніжкі стала дзяўчына, якая ў 1942 годзе ў калгасную кузню Пятроўцаў прыносіла малако мне і Сяргею Зіміцкаму: мы тады выплаўлялі тол са снарадаў. Медслужба атрада прадпісала, бо гэта шкодная вытворчасць, калі тол згарае на агні.

Літр малака кожнаму ў дзень, каб быў здаровы. Але ніхто не заўважаў, што часам здаралася: дзве ці тры кузні ўзляцелі ў паветра з-за неахайнасці, парушэння правілаў тэхнікі бяспекі.

— **Я яшчэ ўспамінаю нашу паездку ў Бабыніцкую школу. Тады, памятаю, снег, халодна, вецер. Мы з настаўнікамі выйшлі на бераг, да помніка, дзе Вы дакрануліся рукой да пліты, на якой было высечана імя Паўлава, Вашага аднапалчаніна. Пра**

гэта многа пісалася, гаварылася і Вамі, і я распавядаў у сваім нарысе. Гэта таксама Полацкая зямля, якая захавала вось гэтую памяць пра людзей, якія, можа быць, да Полацка не мелі ніякага дачынення раней. Але яны адстойвалі Полацкую зямлю...

— Гэта памятны дзень... Тады было нізкае хмарнае неба, ішоў мокры снег з дажджом. Мы якраз прыехалі тады ў Бабынічы, і вось на кургане, каля возера, гэта брацкая магіла, і там на белым мармуры напісаны імёны партызан, якія загінулі. Сярод іх — імя Мікалая Паўлава. Гэта легенда таго краю. Ён сам масквіч, разам з бацькам пайшоў у народнае апалчэнне Масквы ў 1941 годзе.

Помнік 23 воінам-гвардзейцам у Полацку

Быў паранены бацька, быў паранены і ён. Там пад Масквой яны трапілі ў палон. Іх вывезлі пад Полацк, у Баравуху. Там бацька Паўлава загінуў. А яму пашчасціла – ён упёк з лагера, пераправіўся цераз Дзвіну і трапіў у наш атрад «Смерць фашызму». Потым ён быў сярод арганізатараў камсамольска-маладзёжнага атрада «Балшавік». Я тады ўжо быў камандзірам падрыўной групы атрада, але аднойчы на баявое заданне пад Загацце павёў баявую групу не я, а Коля Паўлаў. У мяне былі валёнкi, нягеглыя такія, іх валілі ў партызанскай майстэрні, нейкіх кампанентаў не хапіла. І таму, як толькі намкнуць яны – як у турэцкіх чунях,

Ганаровая варта
ля помніка
«Вызваліцелям
Полацка»

насы задзіраюцца наверх. Камандзір гаспадарчага ўзвода прыйшоў, убачыў і сказаў: «Здымай гэта – у майстэрню, да раніцы адрамантуем». Ён забраў у майстэрню мой абутак. А Коля павёў групу. Яго смяртэльна параніла, да Бабынічаў не давезлі жывога, і яго пахавалі на кветкавай клумбе, там, дзе была сельская бальніца. Будыначак да гэтага часу захаваўся. Адрэстаўраваная, адрамантаваная бальніца, выдатная. Быў такі марозны дзень, калі яго пахавалі. Камісар атрада Іван Іванавіч Стрыкель сказаў: «Пахаваем яго тут на кветкавай клумбе, каб людзі прыходзілі і вечна памяталі, хто тут пахаваны».

Потым пасля вайны ўжо ў брацкую магілу яго перанеслі. А тады мы, камсамольцы атрада, пісалі пісьмо маме Паўлава, дзякавалі за тое, што яна выгадала такога мужа, адважнага сына. А ў 1945 годзе, калі распісваліся на рэйхстагу ў Берліне, я ўбачыў прозвішча Паўлава, што «дайшоў

Паўлаў Мікалай». Я падумаў: як жа ты, Коля, дайшоў, мы ж цябе пахавалі ў Бабынічах – ад Дзвіны не дужа і далёка.

Паўлавых, вядома, у Расіі, столькі, колькі Івановых, можа меней, можа больш. Зразумела, гэта другі Паўлаў дайшоў. Справа ў тым, што я жыву і жыў пасля з адчуваннем таго, што гэта мая смерць тады чакала мяне каля Загацця. Гэта мая куля была, гэта мне яна была адрасавана. А ёй падставіў грудзі масквіч Коля Паўлаў. І калі б я быў тады на тым месцы, яна б мяне напаткала. Так што за жыццё кожнага ў гэтай вайне заплачана вялікая цана. Заплачана мільёнамі чалавечых жыццяў. Добра, што як і ў Полацку гвардзейцы ў бронзе стаяць, так і ў Бабынічах стаіць помнік на гэтай брацкай магіле. Колькі такіх брацкіх магіл па нашай Беларусі. У мармур, на метале пазначаны прозвішчы герояў, якія аддалі сваё жыццё за нас, і людзі кланяюцца ім. Да таго часу, пакуль яны кланяюцца, слава гэтай зямлі ніколі не ператворыцца ў пыл стагоддзяў.

– **Мы глядзім на вечныя воды нашай Дзвіны, на гэтую вірлівую Палату, і ўзняе думка: якая хвіліна ў параўнанні з гэтым Ваша баявая маладосць, твая гды ваеннага ліхалецця. І каб не было тады ўсенароднай барацьбы супраць фашыстаў, калі б не было Вялікай Перамогі, хвалі Дзвіны, магчыма, плылі гэтак жа сама. Але хто стаяў бы на беразе нашай Дзвіны, хто камандаваў бы васьм гэтамі чаўнамі, гэтымі рыбакамі, распараджаўся багаццем Прыдзвінскага краю? Які быў бы лёс нашага Полацка і нашай краіны?!**

– Ёсць такія крутыя павароткі ў гісторыі кожнай дзяржавы, кожнага народа, калі трэба рабіць выбар. У 1941 годзе беларускі народ зрабіў свой выбар. Ён сказаў акупанту: «Не!» – не прыняў гэты так званы «новы парадак», а каціла ж армія браніраваная, пад грукат бравурных маршаў. А што супрацьпаставіла зямля нашых бацькоў? Яна супрацьпаставіла словы песні, якая потым стала народнай і з'яднала мільёны, мільёны людзей. Памятаеце? «Вставай, страна огромная...» І далей радкі: «Не смеют крылья черные над Родиной летать, поля ее просторные не смеет враг топтать». Вось гэта жыло ў сэрцы, у душы беларускага народа, ён не пусціў у сваю душу, не пусціў у сваё сэрца

ворага, не пусціў акупанта. Ён зрабіў адзіна правільную разумную выснову: «Я павінен бараніць гэтую зямлю». І народ, вайсковыя людзі, якія засталіся тут пасля адступлення, яны склалі касцякі партызанскіх атрадаў. Гэта былі вайскоўцы, гэта быў народ – амаль што паўмільённая армія партызан разам з падпольшчыкамі. Паўмільённая армія партызан, і чалавек са зброяй, і той народ мірны, што ўрабляў зямлю, – яны спляліся, зліліся ў такі маналіт, які вораг не змог адолець. І гэтая зямля выстаяла.

– **Гэтая зямля выстаяла і стаіць, дзякуй богу, і воды Дзвіны цякуць далей плаўна, шырока і вольна. Вольна, як вольная наша зямля, вольна, як наша краіна, вольна, як наша родная Полаччына, якой столькі гадоў. І веліч нашага народа ўвогуле ў тым, што за такую гісторыю народу нашаму ніколі не будзе сорамна. Бо яна не звязана ні з войнамі захопніцкімі, ні з акупацыяй якіх-небудзь іншых зямель, ні з жорсткасцю, а звязана толькі з воляй і жаданнем народа жыць на сваёй зямлі. Урабляць гэтую зямлю, атрымліваць ураджай, гадаваць дзяцей і прадаўжаць гэты вечны кругаварот на зямлі.**

– І новыя пакаленні павінны заўсёды памятаць, што ў іх лёсе, лёсе іх бацькоў, дзядоў і прадзедаў была кроў і была любоў не толькі гэтых людзей, якія нарадзіліся на гэтай зямлі і пражылі на ёй. А была кроў і любоў і праца людзей, з якімі беларускі народ заўсёды жыў у згодзе, у міры, у добрым разуменні, што ты мне брат, сябар мне. Калі ты падзяляеш тыя думкі, якія ёсць у маёй душы, у маім сэрцы. Калі ў тваёй душы ёсць любоў да роднага краю. Мне думаецца, што вельмі глыбока гэтую акалічнасць у сутнасці гісторыі спасціг выдатны пясняр беларускай зямлі, народны паэт Якуб Колас. Вось яго радкі: «Вобразы мілыя роднага краю, Смутак і радасць мая! Што маё сэрца да вас парывае? Чым так прыкованы я К вам, мае ўзгорачкі роднага поля, Рэчкі, курганы, лясы...». Вялікі пясняр зямлі беларускай, волат чалавечага духу адчуваў і разумеў, ён – прыкаваны. Прыкаваны вот гэтай невымернай любоўю, якая жыве ў яго душы. І калі мы гаворым пра мужнасць чалавека, пра мужнасць салдата, мужнасць грамадзяніна, мы добра разумеем: мужнасць не жыве недзе

ў паветры. Яна жыве ў чалавечай душы. Яна жыве ў чалавечым сэрцы. Яна жывіць, жывіць гэтую мужнасць, любоў да роднага краю. Мне думаецца, тым палітыкам, якія мараць пра сусветнае панаванне, сіляцца навязаць некаму чужую волю, не заўсёды разумную, варта прыехаць у Полацк, пастаяць на беразе Дзвіны, паглядзець на Палату, паглядзець, як зліваецца (не разліць!) вада Палаты з вадой Дзвіны. Можа тады яны зразумеюць, што іншага шляху ў чалавецтва, сённяшняга чалавецтва на зямлі, як паразумецца і зразумець, што нікому не

трэба і нельга дыктаваць сваю волю. Дайце кожнаму жыць на сваёй зямлі, любіць яе, гадаваць дзяцей, вучыць іх любові да роднага краю, радавацца гэтаму дню, гэтаму сонцу, радавацца славе сваіх бацькоў. Адчуваць галасы тых барацьбітоў, якія ў бронзе стаяць. Якія яны маладыя ўсе, якія прыгожыя! Мы ўжо ведаем іх прозвішчы, ведаем іх імёны, але мы ведаем таксама добра, што ў іх, бронзавых, ніколі не будзе ні дзяцей, ні жонак, ні каханых, ні ўнукаў. Не будзе нічога. У іх засталіся толькі веліч іх подзвігу і наша любоў. Наш, жывых, абавязак берагчы гэтую славу, берагчы славу сваёй роднай зямлі. Вось калі

мы паможам новым пакаленням пасяліць іх у іхніх душах і ўзгадаваць гэтую любоў, тады заўсёды будзе сонца над гэтым краем. А мудра сказана: «Сонца на ўсіх адно!»

– **Так, сонца на ўсіх адно. І на ўсіх адна Дзвіна, на ўсіх адна Палата. І вось гэтыя хвалі, і вось гэты дзень, і вось гэтая размова. Дай бог, каб мы зноў у Мінску на беразе Свіслачы, сустрэўшыся каля нашай любімай ратонды, сказалі адзін аднаму, што трэба зноў з'ездзіць хоць на дзень у наш родны Полацк.**

– І першае, што мы зробім, мы ўзыходзім сюды, на замчышча, глянем на Палату, на Дзвіну, падыдзем да гэтага граніту, што насупраць уваходу ў Сафійскі сабор...

– **каб адчуць цяпло стагоддзяў!**

На вуліцах
старажытнага
Полацка

